

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İç Borçlanma Çabaları*

Domestic Debt Obligations in Turkey during the Second World War

Ceren Utkugün** & Şaban Ortak***

Öz

1929 Dünya Ekonomik Krizinin etkileri devam ederken İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu durum savaşın olumsuz ekonomik etkilerinin daha yoğun biçimde yaşanmasına neden olmuştur. Savaş yıllarında askeri harcamaların artması, üretimin ve ithalatın azalması halkın üzerinde ağır bir ekonomik yük oluşturmuştur. Enflasyon toplumda ekonomik bunalım oluşturmuş, ekonomik güçlerin askeri alana kaydırılması tarımsal üretimde azalmalara yol açmış, besin maddeleri sıkıntısı sonucunda karne uygulamaları başlamış, yer yer kıtlık yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaş dışı kalmaya çalışan Türkiye seferberlik ilan etmiştir. Seferberlik ilanı dış tehditlere karşı milli müdafaa tedbiri olarak değerlendirilse de sonuçları itibariyle ülkede işe sorunu yaşanmasına yol açmıştır.

Ülke savaş yılları boyunca savaş ekonomisi şartları yaşamış, bu yıllarda görev yapan Hükümetler çeşitli ekonomi politikaları denemiş ve savaş ekonomisi uygulamaya çalışmışlardır. Savaş yıllarında ülkedeki savunma harcamalarındaki artış ve işgücü kaybı ekonomiyi etkilemiş, böyle bir ortamda Milli Korunma Vergisi, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi katı uygulamalara gidilmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan vergilerin yanı sıra iç borçlanmaya gidilmek zorunda da kalmıştır. Bu çalışmada devletin iç borçlanma uygulamaları olan Tasarruf Bonoları ve Milli Müdafaa İstikraz Tahvilleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Savaş Ekonomisi, İç Borçlanma.

Abstract

As the effects of the world economic crisis continued in 1929, the Second World War began. This situation has led to a more intense experience of the negative economic effects of the war. During the war, the increase in military spending, the decrease in production and imports created a heavy economic burden on the people. Inflation created an economic crisis in the society, the shift of economic forces to the military area caused decreases in agricultural production, as a result of the shortage of food items, card applications began, there was a shortage of places. Turkey, which tried to remain out of war with the start of the Second World War, declared a mobilization. Although the declaration of mobilization was considered as a measure of national defense against foreign threats, it has led to a problem of occupation in the country as a result.

During the war years, the war economy experienced conditions, and the governments who served in these years tried various economic policies and tried to implement the war economy. During the war years, the increase in defence spending and the loss of labor affected the economy, and in such an environment, strict practices such as national protection, asset tax and Land-Crop tax were required. In addition to the taxes imposed during this period, domestic debt has also been forced. In this study, Savings Bonds and national defense-oriented bonds, which are the domestic borrowing practices of the state, were studied.

Keywords: The Second world, War Economy, Domestic Dept.

* Bu makale “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntılarının Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu tez çalışması AKÜ-BAP Koordinasyon Birimi’nce desteklenmiştir. PN: 13.SOS.BİL.02.

** (Dr); Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cerendemirdelen@hotmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-5911-9175

*** (Prof. Dr.) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sortak@aku.edu.tr ORCID: orcid.org/0000-0001-9180-0158

Extended Summary

As the effects of the world economic crisis continued in 1929, the Second World War began. This situation has led to a more intense experience of the negative economic effects of the war. During the war, the increase in military spending, the decrease in production and imports created a heavy economic burden on the people. Inflation created an economic crisis in the society, the shift of economic forces to the military area caused decreases in agricultural production, as a result of the shortage of food items, card applications began, there was a shortage of places. Turkey, which tried to remain out of war with the start of the Second World War, declared a mobilization. Although the declaration of mobilization was considered as a measure of national defense against foreign threats, it has led to a problem of occupation in the country as a result.

During the war years, the war economy experienced conditions, and the governments who served in these years tried various economic policies and tried to implement the war economy. During the war years, the increase in defence spending and the loss of labor affected the economy, and in such an environment, strict practices such as national protection, asset tax and Land-Crop tax were required. In addition to the taxes imposed during this period, domestic debt has also been forced. In this study, Savings Bonds and national defense-oriented bonds, which are the domestic borrowing practices of the state, were studied.

The Second World War, 1929, was over the 1930s, when the negative effects of the economic crisis on the economy were deeply felt. The economic and social shocks experienced in the first half of the 30s caused Turkey to feel strongly about the economic effects of the Second World War. The Second World War negatively affected the country's economy, and the poor and narrow-income people were victimized. Poverty and many social problems have been experienced as a result of cost of living, labour problems, and warnings. The war period governments intervened in the economic field and tried to alleviate the negative conditions caused by the war. The countries that were forced to make huge expenditures under the war conditions increased their tax amounts in order to provide resources for their expenditures, put in new taxes and went into domestic debt. While the first borrowings were made for industrialization and economic development, the future directions were applied to meet military needs.

In the Second World War, savings bonds were issued in order to meet national defence needs. In the same period, similar financial measures were taken in many countries in order to meet the needs of national defence. On July 18, 1941, the sale of first saving bonds was started to meet the increasing needs of the national defence. In order to encourage the public to receive savings bonds, there were slogans in the newspapers and the national economy and the promotion agency tried to contribute to the purchase of bonds with their advertisements. Saving bonds are guaranteed to be used to saving the public, the money given will not be donated, and the bonds will be converted into money at any time. The total of the bonds in the market has reached 75 million TL. This situation has been evaluated as the development of the idea of saving in the country and the willingness of the people to help national defence. In the Second World War, domestic borrowing was also made with National Defense Bonds in order to meet military needs. In 1942, the national defense debt amounted to 150 million TL in order to cover the war expenses. In order to ensure the participation of the public in the bonds issued in two types of interest and bonus, a large part of them were issued as 20 liras cubes. It is emphasized that bonds have a good income for citizens, and it is stated that there is a large crowd in all banks in the morning when bonds are put on sale. The interest of the public is emphasized in terms of the importance of showing the citizens the feelings of sacrifice in the work of national defense and the confidence in the Republic's finances.

Giriş

Bu araştırmada; İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de savaş dönemi hükümetlerinin iç borçlanma olarak tasarruf bonoları ve milli müdafaa istikraz tahvilleri uygulamaları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada kaynak olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Zabıt Cerideleri ve dönem gazetelerine ulaşılmış, elde edilen veriler inceleme araştırma eserleriyle desteklenmiştir. Belirli bir zaman dilimi içerisinde üretilen gazete, dergi gibi süreli materyaller veya değişik aralıklarla üretilmiş anılar, kitaplar ve benzeri dokümanlar bir araştırma problemi hakkında geniş bir zaman dilimine dayalı analizi olanaklı kılar. Yazılı ve görsel materyallerin çokluğu ve yoğunluğunu avantaj olarak kullanan araştırmacı çalıştığı konu hakkında üretilmiş çeşitli yazılı ve görsel materyal ve malzemelere ulaşmak yoluyla örneklemini büyütebilir. Doküman incelemenin dezavantajları da bulunmaktadır. Sosyal araştırmalara konu olan birçok dokümanın yazılış amacı belirli ölçüde yanlışlık taşıyabilir. Dokümanı yazan kişiler kendilerini haklı veya iyi gösteren, fakat duruma dahil olmuş diğer bireylerin farklı ve çatışan görüşlerini görmezden gelen dokümanları kaleme almış olabilir. Ayrıca araştırmacı araştırdığı olay veya olguya bizzat tanıklık etmediği ve ayrıntılara hakim olmadığı için elde ettiği dokümanlara güvenmek zorundadır (Yıldırım & Şimşek, 2000) .

İkinci Dünya Savaşı 1929 İktisadi Buhranının ekonomi üzerinde olumsuz yansımalarının derinden hissedildiği 1930’lu yılların üzerine gelmiştir. 30’lu yılların ilk yarısında yaşanan ekonomik ve toplumsal sarsıntılar Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomik alandaki etkilerini şiddetli biçimde hissetmesine neden olmuştur. Türkiye savaşta tarafsız kalma politikasını başarmışsa da ekonomisi savaşa katılmış devletler kadar derinden etkilenmiştir. Savaşla başlayan ekonomik güçlükler ülkede ekonomik bunalım yaşanmasına neden olmuş, toplumunun geniş kesimi bu bunalımdan olumsuz etkilenmiştir (Metinsoy, 2007: 52; Koçak, 2007: 367; Akandere, 1998: 145). Savaş ekonomik gelişme sürecine olumsuz yansiyarak fakir ve dar gelirli kesimleri mağdur etmiştir. Hayat pahalılığı, işe sorunları ve ihtikâr sonucunda açlık, sefalet ve yoksulluk birçok toplumsal sorunu beraberinde getirmiştir. Hükümet narh sistemi, fiyat murakabesi, ihtikârla mücadele, karne uygulaması gibi yollarla ekonomik alana müdahale ederek savaşın neden olduğu olumsuz koşulları hafifletmeye, işe sorununu çözmeye, hayat pahalılığını ve ihtikârî önlemeye çalışmıştır (Metinsoy, 2007: 52-53).

Savaş döneminde asker sayısının 1.5 milyona yaklaşması, ordunun daha fazla hububata ihtiyaç duymasına, çok sayıda çiftçinin askere alınması ve tarımda kullanılan hayvanların bir bölümüne devletçe el konulması gibi nedenlerle işe üretim düzeyi giderek düşmüştür. İşe temin edilmesi gereken asker sayısındaki artış konusunda Ticaret Vekili Behçet Uz’un yaptığı açıklama şöyledir (Gökbunar-Kahriman, 2014: 70): *“Aç kalsak bile orduyu beslemek ve teçhiz etmek, milletin hukukunu müdafaa edebilmek için orduyu kuvvetli bulundurmak vazifesi bu fedakarlıkları seve seve yaptırmaktadır. Fedakar Türk milletinin bunda tereddüdü yoktur.”*

Savaşın başlamasıyla Türkiye’nin büyük bir ordu beslemek durumunda kalması, iyi durumda olmayan ülke ekonomisini sıkıntıya sokmuştur. İthalat imkanlarının savaş nedeniyle

azalması, ordunun tüm ihtiyaçlarının iç pazardan karşılanması mecburiyetini doğurmuştur. Bu durum sivil halkın ihtiyacı olan birçok malın devlet tarafından alınması ve stoklanması gibi bir neticeyi de beraberinde getirmiştir. Devletin takip ettiği bu politika piyasada birçok malın azalmasına hatta hiç bulunmamasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında karşılaştığı açlık ve sefaletin acılarını unutmayan halk, savaşın başladığı ilk günden itibaren her türlü mala hücum etmiş, erzak ve eşya saklamaya çalışmıştır. Bu durum piyasadaki mala aşırı talep olmasına neden olmuş, pek çok malın piyasadan çekildiği, bulunmadığı bir ortamda halktan gelen aşırı talep fiyat yükselmelerine yol açmıştır (Akandere, 1998: 151).

Savaş döneminde yaşanan iktisadi sorunlar, ek askeri harcamaların finansmanı, azalan üretim ve daralan ithalat ortamında artan darlıkların ve enflasyonist baskıların halkın tahammül sınırlarını aşmasını önlemek ve büyük kentlerde ordunun beslenmesini ve ısınmasını sağlayabilmek idi. Ülkemizde 1940'lı yıllarda iae sorunlarının artmasıyla iaaenin karşılanmasında güçlük çekildiği, hatta kimi yerlerde okul bahçelerinde buğday, patates gibi bitkilerin yetiştirilmek zorunda kaldığı yıllar olmuştur. Yiyecek konusundaki sorundan başka kağıt ve benzin gibi dışa bağımlı alanlarda da önemli sıkıntılar yaşanmıştır (Pamuk, 2015: 200; Gökbunar-Kahriman, 2014: 72-73). Halkın o günlerde içinde bulunduğu ruh halini Refik Halit Karay 6 Şubat 1946 tarihli *Akşam* Gazetesi'nde bir yazısında şöyle anlatmaktadır (Metinsoy, 2007: 78; Akandere, 1998: 151-152):

“Harp başladıktan sonra içimizde şu korku vardı: elimizdeki bitince yenisini bulacak mıyız? Bulsak da kaç misline alacağız? İstifçilik o korkudan doğmuştu. Geliri kat olanlar bile hiç değilse traş bıçağı stoğu yapmaya kalkışıyorlar, on paketini bir araya getirmekten memnunluk duyuyorlardı. (...) Her bozulan ampul canımızı yakıyordu, tarağın kırılan her dişi kendi dişimizcesine yüreğimizi sızlatıyordu. Eşya darlığına ve pahalılığına yürek darlığı da karışıyor, gönül azabı da katılıyordu.”

Şevket Süreyya Aydemir'in 1942 yılı için yaptığı ekonomik tespitleri de savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntıları gözler önüne sermektedir (Aydemir, 1993: 203-204):

“Şartlar kötüydü. Sabah gözlerini açan her vatandaş sofrasına bir dilim ekmek koyup koymayacağını ve ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulup bulamayacağını, uçaklarına, motorlarına kaç günlük benzin ve motorlu vasıtalarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kaygıyla düşünüyordu. Başlayan güne birliklerine et, yağ, şeker bulup bulamayacağını düşünerek kaygılar, içinde giriyordu. Gecenin geç saatine kadar işleyen telefonlarımız hiç durmadan şu validen ertesi gün halka dağıtılacak hububat kalmadığını, şu ordu donatım veya yönetim makamından hayvanların yemsiz, asker erzaklarının yetersiz, vasıtaların atıl hale geldiğini bildiren kaygılı haberler alıyorduk. Halbuki henüz savaşa da girmiş değildik, eğer bir de savaşa girersek?”

Enflasyonun toplumda oluşturduğu bunalım ve ekonomik güçlerin askeri alana kaydırılması tarımsal üretimde azalmaya yol açmış, besin maddeleri sıkıntısı sonucunda karne uygulamaları başlamış, yer yer kıtlık yaşanmıştır. Üretimin düşmesi, tüketim maddelerinin kıtlaşması, paranın

değerini kaybetmesi sonucunda ortaya çıkan pahalılık sabit ve dar gelirlileri kasıp kavurmuştur. Pahalılığın göstergesi olan toptan fiyat endeksi 1938’de 100 iken, 1942’de 340’a, 1943’te 590’a fırlamış ve 1944-1946 yıllarında 450 civarında durmuştur. Savaş planlı kalkınma çabasına son verdirtilmiş, sanayi ancak ordunun giyim ihtiyacını karşılayan dokuma sanayi, stratejik hammaddeleri üretimi, demir-çelik gibi birkaç alanda gelişebilmiştir. Sanayileşme duraklamış ve 1939-1945 arasındaki üretimin yıllık artışı %2.5 civarında kalmıştır (Cem, 1989: 308).

İkinci Dünya Savaşı’nın oluşturduğu olağanüstü durumda savaş ekonomisinin nasıl uygulanacağını incelemek üzere Müstakil Grup üyelerinden bir komite seçilmiştir. Komisyonunda önce savaş ekonomisinden anlaşılan mana üzerinde durulmuş ve *“harp ekonomisi, ülke ekonomisini harp halindeki dünyanın icap ettirdiği şekilde düzenlemektir”* şeklinde tarif edilmiştir. Komisyonun hazırladığı raporda dünyayı saran ve sınırlarımıza kadar gelen savaş ateşinin ülkemizde de olağanüstü durum oluşturduğu belirtilerek, iktisadi sahada ülkemizdeki etkileri hakkında tespitler yer almıştır. Komisyonun raporuna göre savaş içinde bulunan ülkelerde bile fiyatlar ancak %20-30 oranında, Türkiye’de ise %500 oranında artmıştır. Bu durum fiyat murakabesinin iyi işlememesinden ileri gelmiş ve önleyici tedbirler alınması gerekmiştir. Çok para kazananların lüks ve fantazi eşya kullandıkları, bunların ithalini yasaklamak ya da ağır vergiler alınması gerektiği ifade edilmiştir. Savaşa girmemiz halinde daha ağır etkilerini görebileceğimiz durumlar karşısında olağanüstü halin gerektirdiği iktisadi tedbirlerin acele olarak alınmasını prensip olarak kabul ettiklerini açıklamışlardır. Raporun devamında konuyla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir (BCA 030.10.00.00., Yer No: 133.959.11.1/2/3/6; Vatan 28 Ocak 1944):

“Bazı ihtiyaçlar temini mümkün olmayan bir hale gelmiştir. Hayat pahalılığı sabit ve dar gelirlileri üzerinde ağır tesirler yapmaktadır. Buna karşılık bir kısım insanlar ekseriyeti gayri meşru olarak çok para kazanmakta ve fena bir hayat sürmektedirler. Bu vaziyetin önüne geçecek tedbirlerin vaktinde alınmaması cemiyetin bilhassa fevkalade zamanlarda birbirine çok bağlı yaşaması lazım gelen fertleri arasında manevi bağlara ve halkın devlet kudreti hakkındaki itimat hislerine müteessir olmaktadır. Memleketin harbe girme ihtimali de düşünülürse harp halinde en son haddinde kullanılması icap eden milletin maddi ve manevi kudreti üzerinde bu hallerin kötü tesirlerinden endişe etmek lazımdır.”

İkinci Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda savaş ekonomisine yönelinmediği için savaş yıllarına savaş ekonomisi örgütlerinden yoksun olarak girilmiştir. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları savunma harcamaları yüzünden ertelenmiştir. Savaş yılları iktisadi gerileme dönemi olmuştur. 1940-1945 dönemi iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında bir kesinti olarak nitelendirilir. Ancak savaş yılları bazı bakımlardan önceki ve sonraki dönemler arasında köprü işlevi görmüştür. 1930-1939 yıllarının müdahaleci-devletçi politikaları ve bu dönemin sonunda gözlenen bazı eğilimler savaş yıllarının iktisadi politikalarını ve onların sonuçlarını biçimlendirmiştir. 1940 sonrasının darlık koşullarının mevcut sınıf yapısı ile siyasi kadrolara ve yüksek bürokrasiye geniş yetkiler veren iktisat politikaları ile birleşmesi gelir dağılımında önemli değişikliklere yol açmış ve bu dönüşümler savaş sonunun ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini büyük ölçüde biçimlendirmiştir. İktisadi gelişme göstergeleri bakımından

gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek 1940-1945 yılları 1946'da Türkiye'yi iktisat politikaları, dünya içindeki konumu ve siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusuna yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan dönüşümlerin olduğu önemli bir kuluçka dönemi olarak da görülebilir (Aydemir, 1993: 203-206; Boratav, 1998: 63-65).

Hükümetlerin savaş yılları boyunca uyguladıkları ekonomik politikalar ve alınan sert tedbirler, toplumda yönetime karşı hoşnutsuzluk oluşturmuştur. Ayrıca Anayasaya aykırı, sert ve baskıcı politikaların uygulanmasında keyfi tutumlar, yönetime karşı tepkileri arttırmıştır. Geniş halk kesimlerinin her türlü temel hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakıldığı bu yıllar halkın CHP ve tek parti yönetimine duyduğu tepkilerin arttığı yıllar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarına gelindiğinde tek parti yönetimi kuvvet ve iktidarını kaybetmiş ve toplumun her kesiminden tenkit, itham ve hoşnutsuzluk tepkileri almaya başlamıştır (Akandere, 1998: 145-146).

İç Borçlanma Çabaları

Bir ülkenin savaşa girmesi sırasında askeri bir seferberliğin yanı sıra iktisadi bir seferberliğin de yapılması gerekmektedir; iktisadi seferberlik ekonomiyi harp koşullarına uyumlu hale getirecektir. Devlet bunu yaparken silah altına aldığı vatandaşlarından büyük fedakarlıklar istemesinin yanı sıra yine aynı nedenlere dayanarak ekonominin tüm aktörlerine ve askere alınmamış yurttaşlarına da pek çok yükümlülük getirme gereğini duymuştur. Planlı bir devlet müdahalesiyle, bir yandan ordunun büyütülmesi dolayısıyla azalan üretici emeğin oluşturduğu açık kapatılarak yine büyüyen ordunun artan talebi karşılanmaya çalışılırken, öte yandan savaş koşullarının dış ticarete getirdiği sınırlamalar dolayısıyla ülkenin iç tüketiminin iç üretimle karşılanmayan kesiminin oluşturduğu açığın kapatılması için önlemler alınması gerekmektedir. Ayrıca, büyük bir ordunun savaşa hazır hale getirilmesi için donatılması, savunma hatlarının inşası, çok sayıdaki askerin silah altında tutulması gibi unsurlar devleti yüksek harcamalar yapmak durumunda bırakmıştır. Bu gibi harcamaların devletin olağan gelirleriyle karşılanması ise zamanla olanaksız hale gelmiş ve devlet mali dengesini yeni koşullarda yeniden kurmak için olağanüstü vergiler koymak durumunda kalmıştır. Bütün bunların bir ekonominin savaş koşullarında gerçekleştirmesi gereken yapısal dönüşümler olduğu söylenebilir. Savaş ekonomisine giren bir ülkede yeni fiyat sistemi, yeni bir vergilendirme yaklaşımı, ekonominin aktörlerinin rollerinin/görevlerinin yeniden tanımlanması ve yeni bir ekonomiye müdahale biçimi geliştirilmesi gerektirmiştir. Bu da genellikle savaş koşullarında devletin yetkilerinin artırılması ve bundan da öte devlet ve ekonomi ilişkisinin yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir (Tekeli-İlkin, 2014).

Savaş koşullarında büyük harcamalar yapmak zorunda kalan ülkeler harcamalarına kaynak sağlamak adına vergi miktarlarını arttırmışlar, yeni vergiler koymuşlar ve iç borçlanmaya gitmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk 10 yıllık döneminde Hükümet dış borç yükü altında bulunduğu için borçlanmayı uygun görmemiş, borçlanma için gerekli şartların oluşumunu, bankaların sermaye piyasalarının gelişmesini ve özellikle bu konuda halkın güvenini kazanmayı beklemiştir (İnce, 1996: 63). Ancak altyapı yatırımları için gerekli finansman kaynaklarının temini amacıyla ilk defa 12 Ocak 1933 tarih ve 2094 sayılı kanunla Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu yapımı için Ergani İstikrazı adı

altında 20 yıl vadeli, %7 faizli 12 milyon lira tutarında tahviller çıkartılmıştır (Resmi Gazete 18 Ocak 1933). 28 Mayıs 1934 tarih, 2463 sayılı ve 15 Aralık 1934 tarih, 2614 sayılı kanunların verdiği yetkiye dayanılarak 1934 yılında Sivas-Erzurum Demiryolu için aynı şartlarda 30 milyon lira tutarında istikraz yapılmıştır (Resmi Gazete 30 Mayıs 1943; Resmi Gazete 23 Aralık 1934). İkinci Dünya Savaşı sırasında 1941 yılında Diyarbakır ve Elazığ istasyonlarından İran-Irak sınırına kadar yapılacak demiryolu inşasında harcanmak üzere 4057 ve 4625 sayılı kanunlara dayanılarak %7 faizli, 85 milyon Lira tutarında 25 yıl vadeli Demiryolu İstikrazı yapılmıştır (Resmi Gazete 6 Haziran 1941; Resmi Gazete 22 Temmuz 1944). 1942 yılında da 4275 sayılı Milli Müdafaa İstikrazı Hakkında Kanunun verdiği yetkiye dayanarak savaş giderlerini karşılamak üzere 150 milyon Lira tutarında Milli Savunma İstikrazı yapılmıştır (Resmi Gazete 25 Haziran 1942). İlk istikrazlar endüstrileşme ve ekonomik kalkınma amacı gütmüş, sonraki istikrazlar ise askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla uygulanmıştır (İnce, 1996: 63-64).

Tasarruf Bonoları

İkinci Dünya Savaşı yıllarında milli savunma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tasarruf bonoları çıkartılmıştır. 14 Haziran 1935'te kurulan Amortisman Sandığı'na 2 Haziran 1941 tarih ve 4058 sayılı yasayla Hazine kefaletiyle hamiline muharrer azami 25 milyon liralık tasarruf bonusu çıkarma yetkisi verilmiştir. Dönem itibariyle pek çok ülkede de milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak üzere teslimat bonusu, milli müdafaa bonusu, tasarruf sertifikası ihracı gibi mali tedbirler alınmıştır (Resmi Gazete 22 Haziran 1935; Resmi Gazete 6 Haziran 1941; Cumhuriyet 16 Mayıs 1941; Vatan 17 Mayıs 1941).

Tasarruf bonusu işlemlerinde tasarruf kelimesinin geçmesi bazı kişilerce yanlış anlaşılmiş ve bankalardaki tasarruf mevduatının bir kısmının sahiplerinin isteklerine bırakılmaksızın tasarruf bonosuna çevrileceğine ihtimal veren kimseler olmuştur. Bunun üzerine yetkili kişilerce tasarruf kelimesinin kullanılmasının sebebinin tasarruf sahipleri için faydalı bir fırsat teşkil etmesi açıklaması yapılarak "*Tasarruflarının bir kısmı ile tasarruf bonusu almak tamamıyla ihtiyari bir şeydir*" denilmiştir. Bonolardan gelen paraların Hazine'ye devredilmesi, Hazine tarafından milli müdafaa hizmetlerine ilişkin fevkalade tahsisata karşılık olarak irad kaydedilmesi kararlaştırılmış, böylelikle küçük birikimleri olan ama bunları bankalara yatırmamış ailelerin bu birikimlerinin savunma harcamalarına yöneltilmesi amaçlanmıştır (TBMM ZC, D. VI, C. 18; Vatan 23 Mayıs 1941).

Milli müdafaa artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere 18 Temmuz 1941 tarihinde tasarruf bonoları çıkarılarak satışına başlanmıştır. Basında bonoları alanların hem yüksek faizle kendi menfaatlerini korumuş olacakları hem de milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak gibi milli bir vazife yapmış olacakları yazılmıştır. Hazinesinin kefaleti altında bulunan tasarruf bonoları bütün banka ve ajanslarında, Milli Piyango İdaresi'nin resmi satış gişelerinde, banka olmayan yerlerde de mal sandıklarında satılmıştır. Maliye Vekaleti bono alacaklara her türlü kolaylığı temin etmiştir. Bonolar 5, 25, 100 ve 1000 liralık küpürler halinde çıkarılmış, her küpürde 3 aylık, 6 aylık ve 1 senelik bonolar hazırlanmıştır. 3 ay vadeli bir tasarruf bonosunun %4, 6 aylığının %5, 1 seneliğinin de %6

faiz getireceği, faizlerin bono satın alınırken bono kıymetinden düşülerek ödeneceği duyurulmuştur. Yani 100 liralık bir bono için 94 lira verilecek, 1 sene sonra bu bono iade edilirken 100 lira geri alınacaktı. Halkı tasarrufa alıştırmak bakımından faydalı olacağı belirtilen bonolar için verilen paranın bağışlanmış sayılmayacağı, istenildiği zaman bonoların iade edilerek bankalarda paraya çevrilebileceği ifade edilmiştir. Maliye Vekili Fuat Ağralı tasarruf bonolarının büyük rağbet göreceğine inancını şu cümleleriyle açıklamıştır (Ayn Tarihi Temmuz 1941, 25; Cumhuriyet 18 Temmuz 1941; Ulus 18 Temmuz 1941; Akşam 19 Temmuz 1941):

“Tasarruf bonoları, parasını elinde tutan tasarruf erbabına yüksek faizli plasman teşkil edecek, her gün artan ve normal bütçe dahilinde temini mümkün olmayan milli müdafaa ihtiyaçlarımızı kısmen karşılayabilecektir. Bilhassa 5 ve 25 liralık kupürler sayesinde tasarruf fikrinin vatandaşlar arasında yayılmasına da yardımcı olacaktır. Tasarruf bonoları vatandaşlar için hem memlekete karşı hem kendi menfaatleri bakımından hakiki bir vazifedir. Bir fedakarlık teşkil etmeyen, kar ve menfaat temin eden bu vazifeyi ifaya vatandaşların seve seve koşacaklarından eminim.”

Tasarruf bonolarının büyük rağbet gördüğü, birkaç gün içinde 7-8 milyondan fazla bono satıldığı, bankalarda vadeli parası bulunan birçok kişinin paralarını bonoya tahvil ettiği, bir hafta sonrası için bu meblanın 18-19 milyona ulaştığı ve halkın bonolara karşı gösterdiği rağbet karşısında bir aya kadar 25 milyon liralık bononun tamamen satılacağı tahminleri basında yer almıştır (Akşam 25 Temmuz 1941; Cumhuriyet 22 Temmuz 1941; Akşam 25 Temmuz 1941; Akşam 7 Ağustos 1941). (Bknz. Ek: 1-2) Tasarruf bonolarının gelirinin milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak gibi vatani bir gayeye tahsis edilmiş olması ve bono sahiplerinin yüksek faizle kendi menfaatlerini koruma imkanına sahip olmaları bonoların bu kadar rağbet görmesinin sebebi olarak kabul edilmiştir. Bir diğer sebep olarak da bilgilendirici afişlerin, gazete yayınlarının, duvar ilanlarının yapılması gösterilmiştir. Hatta duvar ilanlarının fazlalaştırılması düşünülürken rağbetin bono miktarını azalttığından bu işten vazgeçilmiştir (Cumhuriyet 19 Temmuz 1941; Vatan 23 Temmuz 1941).

Halkı tasarruf bonusu alımı konusunda teşvik etmek ve bilgi sahibi yapmak için gazetelerle sloganlar şeklinde duyurular yapılmıştır. Bu sloganlar gazetelerde şu cümlelerle yer almıştır (Ulus 21 Temmuz 1941; Akşam 9 Ağustos 1941; Akşam 10 Ağustos 1941; Akşam 12 Ağustos 1941; Akşam 15 Ağustos 1941; Ulus 9 Ağustos 1941; Akşam 16 Ağustos 1941; Akşam 17 Ağustos 1941; Ulus 8 Ağustos 1941; Cumhuriyet 31 Ağustos 1941; Ulus 14 Ağustos 1941; Ulus 10 Ağustos 1941; Cumhuriyet 1 Eylül 1941; Cumhuriyet 2 Eylül 1941):

“En emin kasa devlet kasasıdır, tasarruf bonolarından alınız. Tembel paraları bir tasarruf bonusu ile seferber ediniz”, “Alırsanız paranızı tasarruf etmiş, faizini peşin almış, milli müdafaaaya hizmet etmiş olursunuz.”, “Bir tasarruf bonusu alırsanız vatani saran müdafaa zincirine siz de bir halka ilave etmiş olursunuz.”, “Tasarruf bonusu size kazandırırken memlekete de kazandırır.”, “Sizin için tasarruf asker için çelik zırhtır. Bir tasarruf bonusu alınız.”, “Cebinizdeki tembel paraları %6 peşin faiz getiren bir tasarruf bonusu ile

seferber ediniz.”, “Tasarruf bonusu asker gibi hududun muhafızdır.”, “Hem yurdu hem parayı müdafaa eder, çünkü bir tasarruf bonusu sizin paranıza faiz, yurt müdafaasına bir çelik zırh veya bir çelik kanat ilave eder. Bir tasarruf bonusu alınız.”, “Bir tasarruf bonusu alınız. Vatani saran müdafaa zincirine siz de bir halka ilave etmiş olursunuz.”, “Tasarruf bonusuna yatırılan para faiz getirir, tasarruf edilir, emniyetle durur, yurdu korur. Daima paradır. Bir tasarruf bonusu alınız.”, “Senede %6 peşin faizli tasarruf bonusu parayı sol cepten sağ cebe koymak demektir. Cebinizde yatan 94 lira bir sene sonra gene 94 liradır. Bunu bir tasarruf bonusuna yatırırsanız bir sene sonra 100 lira olur. Hem sizin paranız artar, hem devletin parası artar.”

Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu da basında yer alan ilanları ile tasarruf bonusu alımına katkı sağlamaya çalışmıştır. Bu ilanlardan bazıları şöyledir (Ulus 21 Temmuz 1941; Cumhuriyet 25 Temmuz 1941; Ulus 20 Temmuz 1941; Cumhuriyet 26 Temmuz 1941; Ulus 20 Temmuz 1941; Cumhuriyet 29 Temmuz 1941; Cumhuriyet 3 Ağustos 1941; Vatan 3 Ağustos 1941; Cumhuriyet 3 Ağustos 1941; Vatan 3 Ağustos 1941; Cumhuriyet 30 Ağustos 1941): (Bknz. Ek: 3)

“Tasarruf bonoları alımını bir haysiyet meselesi yapınız. Nüfus başına en çok tasarruf bonusu satabilen şehirlerimizi ilan edeceğiz. Hamiyet lafla değil işle belli olur. Hodri meydan Türk şehirlileri”, “Vatandaşlar arasında bir tasarruf yarışdır başladı. Herkes hiç olmazsa 5 liralık bir tasarruf bonusu alıyor.”, “Yurttaşlar 5 liralık tasarruf bonoları halkçı devletimizin tasarruf siyasetinin bir eseridir. Onun için her keseye elverişli olan bu bonoları halkımız kapışıyor.”, “Sanayici, tacir, esnaf En yüksek faiz tasarruf bonolarında, hem kasanı, hem vatani düşün. İşinden artan paralarını tasarruf bonolarına yatır.”, “Yurttaş Harp parolamız bu Süs yok, lüks yok Tasarruf bonusu var.”, “Türk çocukları Kumbaralarını tasarruf bonoları ile doldurun. Tasarruf bonusuz kumbara, tüfeksiz asker gibidir.”, “Yurttaş Bütün dünya cayır cayır yanarken biz bolluk ve rahatlık içinde yaşıyoruz. Bunun kıymetini bilelim. Dişimizden ve sırtımızdan keselim, tasarruf bonusu alalım.”

İki aydan kısa sürede tasarruf bonolarının hepsinin satılmış olması halkın vatanseverliğine ve devletin milli itimadına delil olarak ifade edilmiştir. Satışın %90’ından fazlası 1 sene vadelilerden oluşmuş, dünya buhranının doğurduğu ekonomik şartlar karşısında halkın 3 ve 6 ay vadeli bonolar olduğu halde en uzun vadeliilere rağbet göstermesi Cumhuriyet maliyesine güven göstergesi olarak kabul edilmiştir. Maliye Vekili Fuat Ağralı Anadolu Ajansı’na verdiği beyanatta bu sonucun tasarruf fikrinin ülkede yerleşmekte olduğunu, vatandaşların milli müdafaa konusunda ilgi ve hassasiyetini gösterdiğini ifade etmiştir (Akşam 14 Eylül 1941; Cumhuriyet 14 Eylül 1941; Ulus 14 Eylül 1941; Ayın Tarihi Eylül 1941, 10).

İlk tertibin yüksek talep görmesi üzerine milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeniden 25 milyon liralık tasarruf bonusu çıkarılmasına dair layiha hazırlanmış, yetkiyi 50 milyona yükselten kanun 22 Eylül 1941 tarihinde Meclis’ten geçirilmiştir. 25 Eylül 1941 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan kanunla bonolar satışa çıkarılmıştır (Resmi Gazete 25 Eylül 1941; TBMM

ZC D.VI, C. 20, 189; Akşam 19 Eylül 1941; Cumhuriyet 19 Eylül 1941; Ulus 18 Eylül 1941; Akşam 26 Eylül 1941). Maliye Vekili Fuat Ağralı kanun layihası müzakerelerinde halkın fedakarlık ve itimadına teşekkür etmiş ve şu cümlelerle gösterilen ilgiyi belirtmiştir (TBMM ZC D. VI, C. 20, 190; Ülkü 1 Ekim 1941, 24):

“Memleketimizde ilk defa tecrübe edilmiş bonolara gösterilen rağbet gerek zaman gerek yekun itibariyle bütün tahminlerin fevkinde olmuştur. Bonolar hasılatının milli müdafaa ihtiyaçlarına tahsis edilmiş olması bu muvaffakiyetin en mühim amili olmuştur. Elde edilen bu netice memleketin iktisadi vaziyetindeki inkişafı, vatandaşların milli müdafaa işlerindeki fedakarlık hislerini ve halkımızın cumhuriyet maliyesine itimadını göstermek itibariyle büyük ehemmiyeti haizdir.”

Yeni tertip tasarruf bonolarının da öncekiler gibi satılacağına inanç basında yer almıştır. Bonolara halk büyük rağbet göstermiş, birkaç gün içinde yalnız İstanbul’da 1,5-2 milyon liralık bono satılmıştır. İl ve ilçelerden geniş ölçüde tasarruf bonoları isteği yapılmış, bonoların eksiltme ve arttırma işlerinde teminat olarak kabul edilmesi halkın bonolara karşı rağbetini daha fazla arttırmıştır (Ulus 25 Eylül 1941; Vatan 26 Eylül 1941; Akşam 2 Ekim 1941; Ulus 29 Eylül 1941). Satışın şekline göre bu bonoların da öncekiler gibi kısa zaman içerisinde satılıp biteceği düşünüldüğünden gazetelerde tasarruf bonusu almakta acele ediniz duyuruları yayınlanmıştır (Cumhuriyet 6 Ekim 1941; Ulus 28 Kasım 1941; Ulus 30 Kasım 1941; Ulus 1 Aralık 1941; Ulus 6 Aralık 1941; Ulus 7 Aralık 1941; Ulus 8 Aralık 1941):

“En zaruri ihtiyaç maddelerinden başka hiçbir şeye para vermemek, para arttırmak ve bununla tasarruf bonusu almak vazifenizi yapmak ve şahsi menfaatlerinizi korumak demektir. Paranızı en emin olan devlet kasasında karla saklayınız.”, “Paranızı paslandırmayın. Onu parlatıp işletmek için bir tasarruf bonusu almak kafidir.”, “Tasarruf bonusu almak sizi tasarrufa alıştıracaktır. Paranız varsa her ay bir tane 5 liralık bono alınız. Geliriniz biraz daha fazla ise 25 liralık alınız. Biriktirilmiş paranız varsa hepsini bonoya yatırınız. Tasarruf bonolarının 100 liralık, 500 liralık, 1000 liralık parçaları da vardır. Bankalara banka olmayan yerlerde mal sandıklarına müracaat kafidir.”, “Tasarruf bonusu almakta acele ediniz. İlk çıkarılan birinci 25 milyon liralık bonoların satışı bunu ispat etmiştir.”, “İşlenmeyen para eksilmeye, kaybolmaya, israf edilmeye mahkumdur. Fakat tasarruf bonusuna yatırılan para artar, emniyette durur, yurdu korur.”, “Cüzdanda yatan 94 lira bir sene sonra gene 94 liradır. Fakat bir tasarruf bonusuna yatırılan 94 lira bir sene sonra 100 lira olur.”, “Paranızı israf etmeyin. Paranın fazlasıyla tasarruf bonusu alın. Bu suretle hem sizin paranız artar. Hem devletin parası artar.”

İkinci tertip 25 milyon liralık tasarruf bonolarının birincisinde olduğu gibi olağanüstü rağbet görmüş, kısa bir zamanda tamamına yakını satılmıştır (Cumhuriyet 28 Aralık 1941).

İkinci tertip tasarruf bonolarının gördüğü rağbet üzerine gene aynı şartlarda tasarruf bonusu çıkarılması için bir kanun layihası hazırlanmıştır. İkinci tertibin kolayca satılması üzerine yetki sınırı 75 milyona yükseltilmiştir. Faiz, vade, kupon itibariyle öncekilerin aynısı olan bonolar 1942 yılı

Nisan ayı itibariyle ülkenin her yerinde satışa çıkarılmıştır. Maliye Vekili Fuat Ağralı 3. tertip bonoların satışa çıkması ile bonoların aynı istekle karşılanacağını düşündüğünü ifade etmiş ve teşekkür etmiştir (Resmi Gazete 8 Nisan 1942; Akşam 29 Mart 1942; Ulus 1 Nisan 1942; Vatan 1 Nisan 1942; Cumhuriyet 8 Nisan 1942; Vatan 8 Nisan 1942; Akşam 8 Nisan 1942). (Bknz. Ek: 4) Bonoların gördüğü rağbet yoğun olmuş, hatta 2 gün içinde İstanbul ve Ankara'da bir buçuk milyon liraya yakın bono satılmış, 3. tertip bonolar da öncekiler gibi kısa zamanda satılmıştır. Satışlar iyi gitse de gazeteler tasarruf bonusu alımı konusunda bilgilendirici sloganlara yer vermeye devam etmişlerdir (Vatan 12 Nisan 1942; Akşam 25 Nisan 1942; Cumhuriyet 28 Nisan 1942; Akşam 26 Nisan 1942; Cumhuriyet 29 Nisan 1942; Ulus 30 Nisan 1942; Akşam 29 Nisan 1942; Cumhuriyet 2 Mayıs 1942; Akşam 1 Mayıs 1942; Ulus 26 Nisan 1942; Akşam 2 Mayıs 1942; Cumhuriyet 24 Nisan 1942; Ulus 17 Nisan 1942; Cumhuriyet 25 Nisan 1942; Cumhuriyet 26 Nisan 1942) (Bknz. Ek: 5).

Piyasadaki tasarruf bonoları toplamının 75 milyon liraya ulaşması ülkede tasarruf fikrinin geliştiğini göstermesi bakımından olduğu kadar yurttaşların milli müdafaaya yardım konusunda isteklerini göstermiştir. Fuat Ağralı tasarruf bonoları ihraç haddinin 75 milyon lira olarak tespit edildiği için bu haddin aşılmasına meydan verilmemek üzere tasarruf bonoları satışının önceden ihraç olunan bonolardan vadeleri gelen miktarın tekrar piyasaya arzı şekliyle devam edeceğini açıklamıştır. Tasarruf bonusu almak isteyen vatandaşların bankalara ve banka bulunmayan yerlerde mal sandıklarına müracaatla bono satın alabilecekleri ilan edilmiştir (Akşam 17 Haziran 1942; Cumhuriyet 17 Haziran 1942). (Bknz. Ek: 6)

Milli Müdafaa İstikraz Tahvilleri

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla oluşan askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla Milli Savunma İstikrazı da denilen Milli Müdafaa İstikraz Tahvilleri çıkartılmıştır. 1942 yılında savaş giderlerini karşılamak üzere 150 milyon lira tutarında Milli Savunma İstikrazı yapılmıştır (Resmi Gazete 25 Nisan 1942; Ünlüöner, 1988: 320). 1942 yılı Eylül ayında milli müdafaa tahvillerinin 15 Eylül'den 30 Eylül'e kadar satışa çıkarılacağı duyurulmuştur. Faizli ve ikramiyeli olmak üzere 2 çeşit çıkarılan tahvillerden faizli tahvillerin faizi %7, ikramiyeli tahvillerin faizi %5'tir. İkramiyeler içinde senede 2 defa çekilecek olan 40.000, 15.000 ve 5.000 liralık büyük ikramiyeler vardır. Halkın istikraza geniş miktarda katılımını sağlamak için tahvillerin önemli bir kısmının 20 liralık küpürler halinde ihraç edileceği, bu küpürlerden başka 100, 200, 500 ve 1.000 liralık küpürlerin de olduğu, hatta tahvillere ait faiz ve ikramiyelerin her türlü vergiden muaf olduğu duyurulmuştur. Bu tahvillerin bir özelliği de yalnız para ile değil önceden alınmış tasarruf bonoları ile mübadele edilebilecek olmasıdır (Akşam 9 Eylül 1942; Ulus 9 Eylül 1942; Ülkü 16 Eylül 1942; Akşam 15 Eylül 1942; Cumhuriyet 5 Eylül 1942; Cumhuriyet 9 Eylül 1942; Ulus 7 Eylül 1942).

Milli müdafaa tahvilleri ile bundan önce satışa çıkarılan tasarruf bonolarının birbiriyle karıştırılması üzerine basında şu açıklama yer almıştır (Cumhuriyet 12 Eylül 1942; Ulus 12 Eylül 1942):

“Milli müdafaa istikrazı tahvilleri tasarruf bonolarından mahiyeti itibariyle ayrıdır. Tasarruf bonoları kısa vadelidir ve bu vade asgari 3 ay, azami 1 senedir. Halbuki milli müdafaa tahvilleri 20 senede itfa olunur. Yeni tahvillerin faizi tasarruf bonolarının faizinden farklı ve yüksektir. Bundan başka tasarruf bonolarının faizleri peşin ödendiği halde milli müdafaa tahvillerinin faizi işledikten sonra ve senelik olarak ödenir. Buna mukabil tasarruf bonolarının satış fiyatları üzerinden yazılı kıymete müsavi olduğu halde yeni tahvillerin satış fiyatı üzerinde yazılı kıymetten %5 noksandır.”

Tahvillerin ihraç fiyatı %95 olarak belirlenmiş, 20 liralık bir tahvil 19 liraya satılmıştır. Tahvillerin umumi ve hususi idareler ile belediyelerce yapılacak arttırma, eksiltme ve mukavelelerde teminat olarak ve milli emlak satışlarında satış bedeli olarak üzerinde yazılı kıymetle kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Bankalardan satılacağı duyurulan yeni istikrazlara halkın diğer istikrazlarda olduğu gibi büyük rağbet göstereceği tahmin edilmiştir. İlgili makamlar da halkın milli vazife yaparken tasarrufları için müsait bir plasman bulacaklarını açıklamışlardır (Akşam 9 Eylül 1942; Cumhuriyet 15 Eylül 1942; Ulus 15 Eylül 1942; Vatan 15 Eylül 1942).

Vatandaşlar için iyi bir gelir olduğu vurgulanan tahvillerin iki hafta içerisinde tamamen satılacağı tahmin edilmiştir. Tahvillerin satışa çıkarıldığı sabah bütün bankalarda istikraz tahvili almak için büyük bir kalabalığın bulunduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet 14 Eylül 1942; Akşam 15 Eylül 1942). İlk gün olmasına rağmen halk 40 milyonluk birinci tertip bu tahvillere büyük alaka göstermiş, ilgili makamlar bu rağbeti vatandaşların milli müdafaa işlerindeki fedakarlık hislerini ve cumhuriyet maliyesine güvenini göstermesi bakımından önemli olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Yurdun her tarafından alınan haberler satışı devam etmekte olan Milli Müdafaa İstikrazı Tahvillerine karşı halkın yoğun ilgi göstermekte olduğunu göstermiştir. Anadolu'nun en büyük şehirlerinden en küçük kasabalarına kadar her yerden gelen muhabir telgraflarda tahvillerin 3 günde tamamen kapatıldığı, halkın ardı arkası kesilmeyen isteklerini karşılamak üzere buralara yeniden tahvil gönderilmesi için merkeze müracaat edildiği belirtilmiştir (Akşam 16 Eylül 1942; Cumhuriyet 16 Eylül 1942; Vatan 16 Eylül 1942; Ulus 18 Eylül 1942; Akşam 19 Eylül 1942; Cumhuriyet 19 Eylül 1942; Ulus 19 Eylül 1942). Devam eden istekler karşısında bu vilayet ve kaymakamlıklara yeniden milli müdafaa istikraz tahvilleri gönderilmiş ve hiçbir talebin karşılıksız kalmaması hususunda gerekli tedbirler alınmıştır (Akşam 20 Eylül 1942; Cumhuriyet 20 Eylül 1942; Ulus 20 Eylül 1942; Vatan 20 Eylül 1942). Halkın katılımı konusunda “Mütevazi tasarrufunu bir mendil içinde getiren her vatandaş yeni tahvillerle halkımıza verilmiş olan hizmet fırsatından ve temin edilen menfaatten aynı duygu ve anlayışla faydalanmaktadır.” denilmiştir. Mali makamlar ve tanınmış iş adamları bu sonucu cumhuriyet Hükümetinin kurulduğu günden beri aksamayan mali itibarı ve halkın genişleyen tasarruf terbiyesine bağlamışlardır. Milli Müdafaa İstikrazlarının 40 milyon liralık kısmının 15 günlük sürede 500.000 liralık talep fazlası ile kapanması ve 30 Eylül 1942 akşamından itibaren tahvil satışına son verilmesi üzerine Maliye Vekili Fuat Ağralı Anadolu Ajansı aracılığıyla gösterilen ilgiye teşekkür etmiştir (Cumhuriyet 18 Eylül 1942; Akşam 1 Ekim 1942; Cumhuriyet 1 Ekim 1942; Ulus 1 Ekim 1942).

Milli Müdafaa İstikrazı ikinci tertip tahvilleri 17 Mart 1944 tarihinden itibaren satışa çıkarılmış ve satış 31 Mart akşamına kadar devam etmiştir. Senede %7 faiz getiren tahvillerin önemli bir kısmı halkın geniş ölçüde katılımını temin için 100 liralık küpürler halinde ihraç olunmuştur (Akşam 16 Mart 1944; Cumhuriyet 16 Mart 1944; Ulus 16 Mart 1944; Vatan 16 Mart 1944). Tasarruf sahibi vatandaşlar için emniyetli ve yüksek gelirli bir plasman olduğu kadar milli bir hizmet vesilesi teşkil eden bu tahvillerin öncekiler gibi büyük bir rağbet göreceğine kesin gözüyle bakılmıştır. Bu tertip tahvillerin de satış süresi içinde para yerine tasarruf bonusu verilerek de satın alınabileceği duyurulmuştur. Tahvillerin satışa konulduğu gün için İzmir merkezinde 300.000 liralık satış yapılmış, Ankara için de aynı durumun geçerli olduğu belirtilerek yeniden tahvil istenmiştir (Cumhuriyet 17 Mart 1944; Vatan 17 Mart 1944; Akşam 18 Mart 1944). Satışlardan yurdun her köşesinin imkan nispetinde istifade edebilmesi ve taleplerin vaktinde karşılanması için icap eden tedbirler alınmıştır. İkinci tertip milli müdafaa tahvilleri için tayin edilen iki haftalık satış süresinin birinci haftasının sona ermesi münasebetiyle yurdun her tarafından alınan bilgiden ilk haftanın sonuçlarına göre tahvillerin halkın her tabakasından rağbet gördüğü ifade edilmiştir. Tahvillerin satış tarihi bittiğinde ise Maliye Vekili Fuat Ağralı Anadolu Ajansı vasıtasıyla tahvillerin tamamen satıldığını belirterek ilgi ve alakalarından dolayı halka teşekkürlerini iletmiştir (Ulus 19 Mart 1944; Vatan 19 Mart 1944; Ulus 26 Mart 1944; Akşam 1 Nisan 1944; Cumhuriyet 1 Nisan 1944; Vatan 1 Nisan 1944). 15 Ocak 1945 tarihinde satışa çıkarılan 35 milyon liralık üçüncü tertip milli müdafaa tahvilleri 31 Ocak 1945 tarihine kadar satılmıştır. Tasarruf bonusu bulunan vatandaşların milli müdafaa tahvillerinden yararlanabilmeleri için Hükümet tahvil satışlarında para yerine tasarruf bonusu verilmesini de kabul etmiştir (Ulus 3 Ocak 1945).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı ülke ekonomisine olumsuz yansiyarak fakir ve dar gelirli kişileri mağdur etmiştir. Hayat pahalılığı, iaşe sorunları ve ihtikar sonucunda yoksulluk ve birçok toplumsal sorun yaşanmıştır. Savaş dönemi hükümetleri ekonomik alana müdahalede bulunarak savaşın neden olduğu olumsuz koşulları hafifletmeye çalışmıştır.

Savaş koşullarında büyük harcamalar yapmak zorunda kalan ülkeler harcamalarına kaynak sağlamak adına vergi miktarlarını arttırmışlar, yeni vergiler koymuşlar ve iç borçlanmaya gitmişlerdir. İlk borçlanmalar endüstrileşme ve ekonomik kalkınma amaçlı yapılırken, sonraki istikrazlar askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla uygulanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında milli savunma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tasarruf bonoları çıkartılmıştır. Aynı dönemde pek çok ülkede de milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla benzer mali tedbirler alınmıştır. 18 Temmuz 1941 tarihinde milli müdafaa ihtiyacının artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilk tasarruf bonolarının satışına başlanmıştır. Tasarruf bonolarının halkı tasarrufa alıştıracacağı, verilen paraların bağışlanmış olmayacağı, istenilen zamanda bonoların paraya çevrilebileceği garanti edilmiştir. Halkı Tasarruf bonusu almaya teşvik etmek amacıyla gazetelerde sloganlar yer almış, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu da ilanlarıyla bono alımına

katkı sağlamaya çalışmıştır. Tasarruf bonolarının rağbet görmesi üzerine devamı getirilmiş, piyasadaki bono toplamı 75 milyon liraya ulaşmıştır. Bu durum, ülkede tasarruf fikrinin geliştiği ve halkın milli müdafaaya yardım konusunda ne kadar istekli olduğu olarak değerlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla Milli Savunma İstikraz Tahvilleri ile de iç borçlanmaya gidilmiştir. 1942 yılında savaş giderlerini karşılamak amacıyla 150 milyon lira tutarında Milli Savunma İstikrazı yapılmıştır. Faizli ve ikramiyeli olarak iki çeşit olarak çıkarılan tahvillere halkın geniş oranda katılımını sağlamak amacıyla büyük bir kısmı 20 liralık küpürler olarak çıkarılmıştır. Tahvillerin vatandaşlar için iyi bir gelir olduğu vurgulanmış, tahvillerin satışa çıkarıldığı sabahlarda bütün bankalarda büyük bir kalabalık bulunduğu belirtilmiştir. Halkın ilgisi vatandaşların milli müdafa işlerindeki fedakarlık hislerini ve cumhuriyet maliyesine güvenini göstermesi bakımından önemi vurgulanmıştır.

Kaynakça

Gazeteler

Akşam Gazetesi

Ayın Tarihi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Cumhuriyet Gazetesi

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Ulus Gazetesi

Ülkü Dergisi

Vatan Gazetesi

Diğer Kaynaklar

Akandere, Osman; (1998). Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945, İz Yayıncılık, İstanbul.

Aydemir, Şevket Süreyya; (1993). İkinci Adam, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Boratav, Korkut; (1998). Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Cem, İsmail; (1989). Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul.

Gökbunar, Ali Rıza - Hamza Kahrıman; (2014). Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması, Nobel Yayınları, Ankara.

- İnce, Macit; (1996). Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Koçak, Cemil; (2007). Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Metinsoy, Murat; (2007). İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam, Homer Kitapevi, İstanbul.
- Pamuk, Şevket; (2015). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İlhan- Selim İlkin; (2014). İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ünlüönen, Kurban; (1988). “Cumhuriyet Dönemi Devlet Borçları”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 4, ss:313-335.
- Yıldırım, Ali - Hasan Şimşek; (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Ekler

*En emin Kasa
Devlet Kasasıdır!*

TASARRUF BONOLARINDAN ALINIZ

Paranızı yüksek bir faizle temin edebilirsiniz.
Bu faizli bonoya satın alırken peşin alacağınız
Millî Müdafaa'nın artan ihtiyaçlarını karşılayacaksınız.
Kendinizi tasarrufla alıştırabilirsiniz.

Kesenin müsaadesi nisbetinde 5, 25, 100, 500 ve 1000 liralık tasarruf bonolarından alınız.
Bir tasarruf bonosu almak, iyi bir faizle hem kendi menfaatinizi korumak, hem de millî müdafaa'nın artan ihtiyaçlarını karşılamak için devlete para olarak etmek demektir.

DEVLETİN MENFAATI SİZİN DE MENFAATİNİZ VE KÂRİNİZDİR.

**BONO VADELERİ KISA;
FAİZLERİ PESİNDİR.**

3 ay vadeli bir bononun faizi	% 4
6	% 5
12	% 6 dir.

Faizli bono kıymetinden tenzil edilmek suretille peşin ödenir. Yani bir sene vadeli 100 liralık bir tasarruf bonosu için 94 lira verecek ve buna mukabil bir sene sonra 100 lira alacağınız. Faiz peşin olduğu için faiz nisbeti hakikatte % 6 değil biraz daha yüksek % 6,38 dir.

BONO VADESİ GELDİĞİ ZAMAN
Paranızı geri almak istemezseniz vadesi

gelen bonoyu yeni bir bono ile değiştirir ve aradaki faizi bir defa daha peşin alabilirsiniz.

VADE DOLMADAN PARAYA İHTİYACINIZ OLURSA:

Her hangi bir bankaya müracaat ederek bono faizinden yüzde yarıya fedakârlık yapmak suretille bonoyu iskonto ettirir ve derhal paraya kalbedebilirsiniz. O halde :

PARANIZ DAİMA PARADIR.

Bono faizleri her türlü resimden, vergiden muaftır. Satın alırken, başkasına devrederken, vadesinde bedelini tahsil ederken muamele ve merasim yoktur. Bonolar hâmiline mahustur. Hazine kefilidir.

Tasarruf bonolarını bütün bankalarla şube ve ajanlarından, Millî Piyango idaresinin resmi satış gişelerinden ve bankaların elmiyan yerlerde Malsandıklarından alabilirsiniz.

Paranızın en emin kasası Devlet kasasıdır.
Tembel paraları bir tasarruf bonosile seferber ediniz.

Ek 1: Cumhuriyet, 22 Temmuz 1941.
Gazetede yayınlanan tasarruf bonosu ilanı.

Tasarruf bonoları

Yurdun her yerinde büyük rağbet gördü

Tasarruf bonoları için hazırlanan afişlerden

Ankara 21 (Telefonia) — Maliye Vekâletinden gelen malûmat cuma günü satışa çıkarılan yüzde 6 peşin faizli tasarruf bonolarının, büyük bir rağbetle karşılandığını göstermektedir. Bir gün içinde yalnız İstanbulda yarım milyon liralık satış olmuş fakat aynı gün muhtelif mall müesseseler ve bankalar ta-

rafından üç milyon liralık talep yapılmıştır.

Tasarruf bonoları memleketin her tarafına sevk edilmiştir. Bonoların piyasadaki miktarı 25 milyon lirayı geçmeyecek olduğundan, mevcudun pek kısa zamanda satılmış olacağı anlaşılmaktadır.

Ek 2: Cumhuriyet, 22 Temmuz 1941.

Tasarruf bonolarının tüm yurtda rağbet gördüğünü açıklayan haber küpürü.

PARANIZI
İSRAF ETMEYİNİZ
ARTTIRINIZ
ARTTIRDIGINIZ PARAYI
DA

Tasarruf Bonusile
arttırınız

Bir Tasarruf Bonusu size iki bakımdan fayda temin eder.
1 - Paranızı en emin bir yere yatırmış ve ona en iyi bir faiz temin etmiş olursunuz.
2 - Milli müdafaa için artan ihtiyaçlarını karşılayarak daima daha kuvvetli olan Türkiye'ye hizmet etmiş olursunuz.

TÜRK VATANI BİZİMDİR.
ONA HİZMET BORCUMUZDUR.
ONA HİZMET EDERKEN KENDİ MENFAATİNİZE DE HİZMET EDİNİZ.

BİR TASARRUF BONUSU ALINIZ!

Bonolar Hazine'nin kefaleti altında 5, 25, 100, 500, 1000 liralık parçalar halinde ihraç edilmiştir. Demek bonolar her keseye elverişlidir.
Vadesi kısadır. 3 aylık, 6 aylık ve bir senelik bonolar vardır. Bu vadelerin hitamında bonoyu iade ederek paranızı alabilirsiniz.
BONO VADESİ GELDİĞİ ZAMAN
Paranız geri almak istemezseniz vadesi gelen bonoyu yeni bir bono ile değiştirir ve aradaki faizi bir defa daha peşin alabilirsiniz.
FAKAT VADE DOLMADAN EVVEL PARAYA İHTİYACINIZ OLURSA
Herhangi bir bankaya müraaat ederek, bono faizinden yüzde yarım fedakârlık yapmak suretiyle bir bonoyu inkonto ettirip onu derhal paraya kal bedahlırsınız. O halde:
PARANIZ DAİMA PARADIR.

3 AY VADELİ BİR TASARRUF BONUSU BİR YILDA	% 4	FAİZ GETİRİR.
6 - - - - -	% 5	- - - - -
12 - - - - -	% 6	- - - - -

Faizler bono kıymetinden tenzil edilmek suretiyle peşin ödenir. Yani bir sene vadeli 1000 liralık bir bono için 940 lira verecek ve buna mukabil bir sene sonra 1000 lira alacaksınız.
Bono faizleri peşin ödendiği için faiz nispeti hakikatte % 6 değil, % 6,38 dir.
BONOLAR BANKALARLA ŞUBE VE AJANSLARINDA SATILMAKTADIR. Bonoları Milli Piyango İdaresinin resmî satış gişelerine banka olmayan yerlerdeki Malsandıklarında da bulabilirsiniz.

Bir Tasarruf Bonusile hem kendinize,

hem valana hizmet edebilirsiniz.

TASARRUF BONUSU
25
N: 084057

Vatandaşlar arasında bir tasarruf yarışıdır başlıca. Herkes, hiç olmasa 5 liralık bir tasarruf bonusu alıyor.

Ulusal Ekonomi
ve
Arttırma Kurumu

Ek 3: Cumhuriyet 25 Temmuz 194
Gazetede yayınlanan tasarruf bonusu ilanları

Yeni tasarruf bonoları satışa çıkarıldı

Halkımız hem emin bir menfaat kaynağı
bulmakta, hem millî müdafaamızın
ihtiyaçlarını karşılayan bir vatan
vazifesi yapmaktadır

Maliye Vekilinin beyanatı

Ankara 7 (a.a.) — Maliye Vekili
Fuad Ağralı Anadolu ajanına şu be-
yanatta bulunmuştur: — 3 üncü defa 25
milyon liralık tasarruf bonusu çıkarıl-
ması salâhiyeti veren 4185 numaralı
kanun yürürlüğe girmiş bulunuyor. Fa-
iz, vade ve kupon itibarıyla evvelkile-
rin aynı olan bu bonolar bu günden
itibaren memleketin her tarafında sa-
tışa çıkarılmıştır. Daha evvel çıkarılmış
olan 50 milyon liralık tasarruf bono-
larının çok kısa bir zamanda satılmış
olması ve halkımızın bono satın al-
mak için tevâlî eden müracaatlarına
bakılırsa bu son 25 milyonun da teha-
lûkle karşılanacağı muhakkaktır.

Halk, falzi peşin verilen ve istenilen
anda paraya çevrilmesi kabil olan bu
bonolarla tasarruflarına en emin ve en
kârlı bir plâsman bulurken aynı za-
manda bu bonolar hasılatının millî mü-
dafaamızın artan ihtiyaçlarını karşıla-
mağa yaradığını bilerek bir vatan va-

Maliye Vekili Fuad Ağralı

zifesi ifa ettiğine kanıdır. Vatansever
halkımızın Cumhuriyet maliyesine gös-
terdiği büyük itimada ne kadar teşek-
kür etssek yeridir.

Ek 4: Cumhuriyet 8 Nisan 1942

Maliye Vekili Fuat Ağralı'nın tasarruf bonoları hakkında beyanatı

*Tasarruf bonosuna ver-
diğiniz para, size faiz
getirir, aynı zamanda
hududa beklîyn asker-
lere daha fazla malzeme,
daha fazla teçhizat, daha
fazla silâh temin eder.*

*Bugünkü tasarrufunuz
yarınki rahatınızdır.
Uçüncü tertib tasarruf
bonolarından satın
almakla bunu temin
edebilirsiniz.*

Ek 5: Cumhuriyet 24-28 Nisan 1942
Gazetede yer alan bilgilendirici slogan örnekleri

Milletin, maliyemize parlak itimadı

Maliye Vekili diyor ki:

**«3 üncü tertib tasarruf bonoları da kâmi-
len satılmış, bu suretle halkın bonolara
yatırdığı para 75 milyon lirayı bulmuştur»**

Ankara 16 (a.s.) — Maliye Vekilimiz Fuat Ağralı Anadolu Ajansı muhabirine aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

— Hasılatı millî müdafanın fevkalâde masraflarına karşılık tatilân tasarruf bonolarının üçüncü tertib yirmi beş milyon liralığının da birinci ve ikinci tertiplerde olduğu gibi fevkalâde rağbet görerek çok kısa bir zamanda tamamen satılmış olduğunu memnuniyetle ve aziz vatandaşlarımıza teşekkürle bildiriyim.

Bu suretle piyasadaki tasarruf bonoları yekûnu yetmiş beş milyon liraya varmıştır. Elde edilen bu netice memleketimizde tasarruf fikrinin ne derece inkişaf ettiğini göstermesi bakımından olduğu kadar tasarruf sâhibi vatandaşların millî müdafaya yardım hususundaki arzularının ve Cumhuriyet maliyesine olan itimadlarının parlak bir

Ek 6: Cumhuriyet 17 Haziran 1942

Tasarruf bonoları hakkında maliye Vekili Fuat Ağralı'nın beyanâtı